

Urbánek, Rudolf

[Počátek 16. století přinesl něco ...]

In: Urbánek, Rudolf. *Žižka v památkách a úctě lidu českého*. Brno: Filosofická fakulta, 1924, pp. 69-91

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126471>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

čítajíc, aby potupila a zastřela husitskou minulost a aby její postavy zaměnila svými světci, v našem případě Žižku sv. Václavem. Nestalo se to hned, ježto rozvitou tradici blanickou, jež, jak můžeme z poznámek Balbínových vytušiti, byla ještě v druhé polovině 17. století bohatší, než lze dnes určití, nýbrž stupňovitě, až se podařilo záměnu sv. Václavem a jeho rytířstvem provésti úplně a tak potlačití nejasná tušení o jiném vojsku, jež tu vyčkávalo nejosudnějších chvil v historii národní: teprve genius Smetanův mohl nám vrátiti v uměleckém symbolu tuto ztracenou tradici, v níž se nejvýrazněji projevil těsný svazek, jaký stále Žižku spojoval i s dalekou budoucností.

Než úcta k Žižkovi nebyla patrna jen v těchto povznesených formách fantasmie lidové, nejlépe vyjadřujících oddanou lásku i důvěru lidu k muži, jenž mu byl vlastním ztělesněním nejcennějších rysů národní povahy a v němž lid ctil sebe sama — nýbrž jevila se i ve všedním životě přenesením jeho jména na osoby zevnějškem jemu podobné. Dosud určitě nevíme, jaký význam mělo slovo „Žižka“, avšak od historického vystoupení hrdinova značí jednookého a tento význam slovo to podržuje pak i dále¹.

IV.

Počátek 16. století přinesl něco, co se nám zdá býti těžko srovnatelným s touto úctou Žižkovou, český překlad kroniky Eneáše Silvia, a to od kališníka Mikuláše Konáče z Hodištkova. Mezi českými humanisty neovládlo stanovisko mladého Václava Píseckého, záhy zmařené naděje české literatury, jehož vlastenectví se nedovedlo srovnati s kletvami a pomluvami, šířícími se po cizině o Čechách dílem Eneášovým².

¹ J. Šusta v „Přehledu“ IX. (1911) 375 zaznamenává již z r. 1420—421 „Žižku, nějakého jednookého z Hradiště“ z „Popravčí knihy pánův z Rožmberka“ 43, — vzpomeneme si při tom hned na výraz Vavřince z Březové (FRB. V. 362) o našem Žižkovi: „Johannes Zisca monoculus“ — načež u něho následuje citát z Bohuslava Hasištejnského z r. 1497 o jednookém Antigonovi: „Což mi, zlý Žižko, naději k životu dáváš?“ i doklad z Dubravia, Hist. boiem. — 1575—227 („Zisco, quod monoculus sonat“). Avšak ještě r. 1425 při dobytí Slaného slyšíme, že byl zabit „cliens Srsa monoculus“ (Chron. Trebon. u Höflera, SS. rr. hus. I. 54, což ve St. let. čes. 65 v češtině zní: „panoše Jan Srsa jednooký“: zde se ještě jméno „Žižka“ neozve. — Schaller, Topographie d. Kgr. Böhmen III. (1790) 162 a po něm Millauer, Dipl.-hist. Aufsätze über Joh. Ž. z Trocn. 11 připomíná, že od oslepnutí Žižkova v Čechách i mimo ně se říkalo krátkozrakým, ano i slabomyslným lidem: „Du bist ein blinder Žižka.“ Sr. i výše 57¹.

² Sr. článek J. Truhláře, M. Václav Písecký v ČČM. 1876. 92.

Formální důvody, jež ovšem silně pomáhaly oblíbě Eneášově, zvítězily nad ohledy věcnými, takže utrakvističtí humanisté, kteří nebyli naplněni tak mocným národním sebevědomím jako Václav Písecký, nebyli příliš dotčeni stranickým obrazem husitství u Eneáše. Stačila jen velmi střídmá úprava slov a vět nejpovážlivějších, aby nepřátelské dílo, jehož první český překlad z r. 1487 od kanovníka Jana Húsky z Uherského Brodu patrně zapadl, našlo přístup mezi české čtenářstvo. Konáč, stejně jako jiný český humanista utrakvistický Řehoř Hrubý z Jelení¹, viděl význam Žižkův v jeho nepřemožitelnosti, tím podivuhodnější, že byl slepý, jak to vyjádřil ve vlastních verších úvodních i ve své předmluvě, kde mínění, že Žižku „mnozie božím bičem býti praví“, bylo by svědčilo spíše katolíkovu než utrakvistovi. Působivost překladu Konáčova, jak později při své úpravě poznamenal Veleslavin, trpěla však neohebnou, archaistickou formou, „zapáchající velmi latinou“, takže mu bylo těžko rozumět². Bývalo by však bylo potřebí, aby z kruhu znárodnělého humanismu vyšlo dílo, jež by se pozitivně, vlastním výkladem českého vývoje postavilo proti Eneáši Silviovi. Než to se nestalo.

Poměry se zatím změnily v neprospěch utrakvismu a s vládou katolických Jagellovců, jež vystřídala vládu husitského krále, stoupl zase význam i sebevědomí českých katolíků, což nebylo bez vlivu ani na poměr k Žižkovi. Je zajímavé, že v obavách před novotami náboženskými, jež zdály se obnovovati nebezpečí nových bojů, jako kdysi po smrti Václava IV., podezření z násilných choutek, podobných snahám Žižkovým, jež se ozvalo již za krále Jiřího, vracelo se i později a postihlo právě nejmírnější z mírných, Jednotu bratrskou, zvláště když po rozkolu v ní na konci 15. století ani „menší stránka“ se nešťítala pomluvy, že Bratři jdou ve stopách Táborů. Proto se nedivíme, padlo-li o Bratřích i slovo krále Vladislava: „Ani již chtí žižkovati, my opatříme to a nedáme tomu býti.“³ Než polemika se neobraccela jen proti Bratřím: jako dříve, i potom zápasili spolu katolíci i utrakvisté přese všecka jednání i smlouvy, jež mezi sebou uzavřeli a při tom ve spor se dostávala i minulost a s ní i Žižka, hodnocen jsa podle toho, která strana o něm mluvila⁴. Kazatelna zápasila proti kazatelně, spis proti spisu.

¹ I Řehoř Hrubý ve svém „Napomenutí k Pražanům“ (asi z r. 1512) spojuje jeho vůdcovskou nepřemožitelnost s představou o metle boží, poslané na kněží: sr. K. Hrdina, Žižka v humanistickém písemnictví XV. a XVI. století ve „Sborníku Žižkově“ 196.

² Ve vydání překladu Veleslavinova z r. 1817 na str. 117.

³ Goll, Chelčický a Jednota v XV. století 215⁴.

⁴ Br. Vavřínek Krasonický o tom (r. 1524) s netajenou ironií napsal: „Divný

Jak vzpomínky na Žižku zabarvují tyto spory, je nejlépe patrné z toho, že katoličtí páni Švihovští z Riesenberka právě někdy tehdy dali na jedné z bran svého hradu Rabí namalovatí scénu úplného oslepení Žižkova s příslušnými verši, aby tím hrad svtj oslavili¹. Pochopitelně i na druhé straně utrakvistické bylo dosti dokladů, jak rozkvétající umělecká kultura doby jagellovské přispívala k výtvarnému vyjádření úcty a lásky k Žižkovi. Lze tu uvést z výzdoby radnice v Táboře dosud zachovaný erb městský asi z r. 1516, v jehož dekorativním orámování nemohla chyběti ani figurka Žižkova: nepochybně ji náležela známá opuková hlavička z Národního musea².

Byly-li o Žižku spory mezi Čechy, nepřekvapí, že u Němců nabývaly spory takové rázu národnostního, jak vidíme r. 1516 v Ústí nad Labem při srážce mezi utrakvistickými hosty litoměřickými a katolickými Němci domácími, kteří byli dotčeni tím, že kdosi z jejich lidí řekl o vůdci Litoměřických Vaňkovi Řepnici, „že se činil Žižkú, a pro toho Žižku počátek na něj učinili“³. Případ je zajímavý, protože tu vidíme, jak se jméno Žižkovo i v drobném, všedním životě stává heslem boje mezi konfesemi i národnostmi.

Byla to však již léta, kdy změnou názorů náboženských ztrácelo jméno Žižkovo pro Němce, ne-li zatím naše, alespoň pro říšské, dráždivost, zvláště když poměry říšské vystoupením Lutherovým se tak utvářily,

splitěž! Obojí v nebi a obojí v pekle! Římané své do nebe vpravili a Čechy do pekla s Husem a Žižkou i se všemi. Čechové své do nebe, Antykrista s svými do pekla. Nynější pak Římané živí i Čechové, obojí na cestě spasení [je to narážka na jednání utrakvistů s katolíky za legace Campeggiovy]! Již se pořádka dostala na Pikharty, ti zde i po smrti v horoucím pekle“ (Goll v ČČM. 1878. 399).

¹ Sr. výše 21.

² Toman, O podobiznách atd. 29 (zde i starší zmínky o ní) popíral, že by k erbu patřila, avšak uznával ji za dílo doby vladislavské (sr. i Bartoš, Sporné otázky 17). Avšak její příslušnost k erbu tábořskému není tak vyloučena, jak se Tomanovi zdálo. K. Guth ve „Sborníku Žižkově“ 294 o souvislosti se znakem již nepochybuje. Sr. vyobrazení erbu v knize „Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu“ (1910), tabule XXXV. obr. 100. Sr. i výše 58¹. Při stavbě radnice tábořské vznikly i konsolky, jež později byly se Žižkou spojovány: ženská hlava byla přičítána sestře jeho Anežce a jedna ze dvou hlav mužských samému Žižkovi; této tradici na starším obrázku v 19. století napomáháno skreslením pravého oka, jež se tak zdálo býti znetvořeno, jež však ve skutečnosti je normální (kromě Toman, O podobiznách 29 sr. Rich. Hrdlička, Žižkovi jmenovci či potomci? ve „Star. i nov. letopisech tábor.“ [1923] str. 3—4, kde jsou též obrázky obou konsol).

³ Z. Winter, Kulturní obraz českých měst I. 162—163 i beletristické zpracování „Pro Žižku“ v „Sebr. spisech“ X. 189 a d.

že domácí válka se čekala na každou chvíli. Tehdy stejně s jménem M. Jana Husa, jenž uznáván zde byl za předchůdce Lutherova (sr. disputaci lipskou r. 1517 i legendu o Husovi, jak při upálení předpovídá příchod labuti, Luthera), i jméno Žižkovo nabývalo vážnosti, tehdy (1521) Oldřich Hutten v jednom ze svých dialogů činí Františka Sickingena, v němž pro boj nastávající, pro obranu evangelia, viděn již předem vůdce, obráncem Žižkovým a Sickingen sám od jiných byl nazýván německým Žižkou¹. Tento obrat veřejné nálady byl vysvětlitelný v době, kdy Luther sám psal, že Erfurt se snad stane „druhou Prahou“² a kdy druhé straně výtržnosti německé živě připomínaly počátek bouří husitských v Praze³. To, co se ohlašovalo známým obdivným projevem dože benátského Baptisty Fulgosa (r. 1509), jemuž vzdálenost i zvláštní prostředí benátské odnímalý obvyklé předpojetí, takže jemu slepý, nepřemožitelný vůdce slávou převyšoval Hannibala i Sertoria⁴, odvrát od nepříznivého pojetí Eneášova, třebaž zatím na základě zpráv jeho kroniky, nastávalo i v Němcích, takže r. 1531 mohl utrakvistický kněz Boh. Bilejovský napsati krásná, sebevědomá slova, že Žižkova pověst „rozhlášena jest do mnohých a dalekých krajin světa a trvá až dodnes a bude i potom“⁵.

V tuto dobu a náladu spadá požár chrámu čáslavského (r. 1522), objevily se ostatky bojovníkovy i jeho palcát. Jakmile veřejnost čáslavská přijala výklad, že tu jde o ostatky Žižkovy, byl to dobrý základ, na němž se již pak legenda o pohřbení Žižkově v Čáslavi rychle vyvíjela. Nevadilo při tom, že nová dynastie habsburská byla kultu Žižkovu, v němž jí byla ztělesněna celá nenáviděná minulost husitská, krajně nepřívětivá. Zdá se, že při neoblíbě krále Ferdinanda, jež brzo pro netajenou jeho přízeň k cizincům nabývala příkrých forem⁶, jeho odpor proti Žižkovi, jež příležitostně dával najevo, spíše ještě jeho kult vzrůstal.

¹ Sr. Goll, Jak soudil Luther o Husovi v ČČM. 1880. 61 i 70³⁰ i Bartoš, O Žižkův hrob 9. Rezek v Lumru 1882. 86—87 se poměru německého k Žižkovi dotkl v článku „Jan Žižka a František Sickingen“. Sickingen se pokládal za nástroj boží a sám chtěl býti Lutherovi Žižkou; později dokonce sháněl v Čechách pomoc.

² Sr. J. Čihula, Martin Luther a Čechové podobojí v ČČH. 1897. 348³ (Luther sám myslil, že jeho zmizení na Vartburk r. 1521 bude vykládáno odchodem do Čech).

³ Tamtéž 340: františkán Tomáš Murner r. 1520 Lutherovi připomíná ukrutnosti Žižky a husitů před 100 lety při smetání konšelů novoměstských s oken radnice.

⁴ Sr. otisk u Bartoše, O Žižkův hrob 19—20.

⁵ Kronika česká (vydání J. Skalického 1816) 70.

⁶ Sr. z r. 1536 výrok Hradečana Marka Hrádka o „králi Němčkovi“ a brzkém konci jeho vlády u Z. Wintra, Kult. obraz čes. měst. I. 144—145.

O odporu tom nesvědčila jen ona scéna z kostela čáslavského, kde král, dovědév se na svou opěťovanou otázku, či palcát to zde visí, od rozpačitých průvodců, že je to palcát Žižkův, zvolal: „Mrtvá šelma po stu let ještě straší živé!“ a hned odešel nejen z chrámu, nýbrž i z Čáslavě¹. R. 1539 Ferdinand, pokládaje namalování Žižky v Olomouci na domě Jiříka Hebentaura za „potupu svaté víry křesťanské a ublížení i posměch důstojenství“ svého, poroučel podkomořímu, ať konšelé Jiříka uvězní a vypovědí z města; jen na mnohé prosby mu pak bylo r. 1540 odpuštěno². V Kutné Hoře v týž rok, zajisté v duchu a přání králově, minemistr se podobně pohoršoval nad obrazem Žižkovým na domě Matěje Máši a šepmistři Matějovi vykládali, že to je proti zřízení zemskému, ježto strana strany se nemá dotýkati. Matěj se sice podrobil a dal Žižku smazati, avšak zavřen byl přece³.

Za takových okolností je pochopitelno, že muž tak praktický a opatrně se přizpůsobující poměrům, aby u vlivných činitelů nenarazil, jako byl Martin Kuthen, nemohl se svou kronikou, vyšlou r. 1539 splniti, čeho by bylo třeba, aby minulost husitská i postava Žižkova byly jasně a správně osvětleny, třebaš chtěl, jak sám pravi, v ní podati obranu proti cizím i domácím utrahačům dobrého jména českého a třebaš za okamžité situace i při svém opatrnictví pověděl o době husitské více, než by bylo bývalo možno jindy. Přece však, aby se nebezpečným bližším výkladům vyhnul, odkázal právě při nejožehavější partii, při husitství, na spisy jiné: v příčině Žižky, omezuje se zatím na nejnnutnější, slíbil „o jeho činech a v běhu válečném opatrnosti“ vydati zvláštní knížku⁴. Je to snad známá nám již „Kronika velmi pěkná“, jejíž reflex již předtím prosvitl kronikou Bilejovského⁵. Pro Kuthena bylo již dosti, připojil-li k své kronice vedle obrazů panovníků českých i medailon Žižkův s ná-

¹ Theobald, Hussiten-Krieg I. (1621) 229 i po něm Balbín, Epitome 464. — Tomek, Jan Žižka 217, ač historiku tu nepokládá za dosti zaručenou, přece ji uvádí na doklad jaká byla v kruzích katolických nenávisť k Žižkovi již v 16. století. Při povaze lidové tradice nelze se diviti, že později byli Ferdinand I. i jeho pravnuk Ferdinand II. zaměňováni císařem Josefem II., jenž prý se divil náhrobku a dal kosti Žižkovy vyvéztí na mrchoviště (sr. svědectví Ant. Antoše v Čáslavi r. 1911 v „Pozůstatcích Jana Žižky z Trocnova“ 10).

² Z. Winter, Kult. obraz česk. měst. I. 391.

³ Tamtéž I. 391—392.

⁴ Vydání Veleslavínovo „Kroniky dvě o založení země české“, z r. 1817, str. 308.

⁵ Sr. zvláště místo o „plachetnicích“ a „ševcích“, vzájemných to přezdívkách kněží Žižkových, s ornáty, i Táborských, na str. 70. Jako u Bilejovského str. 14 se klade akcent na pomoc boží, neboť bůh sám za pravdu svou bojuje „jako někdy za syny Izraelské, dávaje na né hrůzu s nebe, že prve než české vojsko, malé boží

pisem „ŽIZKA S. REK CZES.“, jako jinde ke jménům panovnickým přidával titul „král český“. Tak i do suchého jeho spisku pronikla obecná tehdy představa utrakvistické veřejnosti o Žižkovi. Sluší to přičísti Kuthenovi k dobrému, uvážíme-li nepatrné a chatrné zmínky o Žižkovi, jež najdeme u znamenitějšího jeho předchůdce, Bartoše písaře¹ a jež ostře charakterisují, jak přese všecku úctu se o Žižkovi v kruzích lidových málo vědělo. Proto bylo vydání kroniky Kuthenovy přese všecky její nedostatky záslužné, neboť vedle Bilejovského byla to do vydání kroniky Hájkovy jediná tištěná kronika, psaná českým jazykem, a také po Hájkovi netřeba jí jako stručnému kompendiu upírati vlivu a významu². S opatrností autorovou, hledící ke katolickému králi Ferdinandovi, souviselo, že vystoupení Žižkovo na obranu víry podle něho nebylo jen samovolné, nýbrž opíralo se též o sankci krále Václava IV. a tak revoluční jeho ráz byl zeslaben. Jde tu o onu, zajisté vymyšlenou rozmluvu jeho se zarmouceným Žižkou na nádvoří, kde při stescích jeho na útkisky věrných vůdců a pravých zákona božího učitelů král svoluje: aby Žižka sám to napravil („Myš tobě toho rádi přejeme“); král ovšem, jak Kuthen opatrnicky hned dodává, netušil, co vše z toho pojde³.

stádečko, opatřili, až kakajíc za nohavice strachem běželi“ — patrný ohlas tohoto vypravování o bitvě na Vítkově najdeme pak r. 1600 v Jafetově „Hlasu Strážného“ (rukopis zem. archivu brněnského č. 418, f. 33a) — stejně u Kuthena (ve vydání z 1539 f. N IIb) „bůh všemohúcí, jenž vždycky skrze mdlé a sprostné proti silným a zchytralým pravdy své hájiti ráčí, národu českému pomoc svau dal a nepřátely jeho cizí i domácí (ač mocné) mnohými porážkami skrotil“. — Bartoš („Sborník Žižkův“ 177³ míní, že Kuthen opravdu chtěl napsati o Žižkovi spis zvláštní, rozdílný od „Kroniky velmi pěkné“. Je však přece jen možné, že vydání „Kroniky velmi pěkné“ je v souvislosti s Kuthenem, že tento použil významné chvíle, smrti císaře Ferdinanda I., kdy se za nové vlády Maxmiliánovy mohlo čekati více volnosti náboženské, a vydal v Praze starší tento spisek. O vydání tom najdeme stopu až na rozhraní století 18. a 19. Sr. výrok J. Schiffnera, v „Gallerie der interessantesten und merkwürdigsten Personen Böhmens“ III. (1802) 203: „Das Leben des Žižchka ist von vielen Geschichtschreibern beschrieben worden. Jenes in der Volkssprache ist vorzüglich selten und wird sehr gesucht. Sie führt den Titel: Kronyka velmi pěkná o urozenym a statečnym rytřii Janovi Žižkovi. V Praze 1564.“

¹ Bartoš s povděkem jen uznává, že „bratří Tábori“ za Jana Žižky, mstíce Husa a Jeronyma, zpusťošili vedle hradů a tvrzí i mnoho klášterů, „peleši sodomských“ (FRB. VI. 137), a že nad dobu tu nebylo pěknějších a slavnějších procesů, jimiž rozniceno, vojsko tábořské nemeškalo „na nepřátely uderiti a ve krvi se též pro čest a a chválu boží brodití“ (tamtéž 160).

² Sr. Šimák v článku o jeho kronice v ČČM. 1914. 404.

³ Vydání z r. 1817, str. 306—307. Král onemocní a umírá z hoře nad bouřemi pražskými, prvními toho důsledky.

Jestliže i sami utrakvisté z všelijakých ohledů obraz husitství takto skreslovali, jak mohla historie husitská dopadnouti, když se úlohy, vypsati ji, ujal katolický kněz tak chatrné mravní povahy, jako byl Václav Hájek z Libočan, a to pod záštitou a v duchu mocných patronů vládních a za účelem zjednatí si přízeň královu i konsistoře?¹ Práce jeho musila býti dílem reakčním, opakováním případu Eneášova, ovšem ve formě velmi obhroublé, z níž vymizelo vše jemnější, co s elegantním a duchaplným humanistou mohlo alespoň jistou měrou usmířiti i odpůrce. A přece Hájek měl právě k době husitské nejlepší prameny, mezi nimi i kroniku Vavřince z Březové! Těmto předlohám však právě proto, aby autor mohl vyhověti tendencím svým i svých patronů, kteří ostatně nepřiblíželi pasivně k dílu Hájkovu, dbajíce o náležitě opravy všeho toho, co by bylo na újmu jak moci královské tak stavu duchovního², musil, býti vtištěn ráz zcela jiný, jejich duch a smysl musil býti převrácen. To Hájek učinil beze všech rozpaků k pravdě historické, svým hrubým způsobem, triviálně beletristickým předlohy, bezohledně vynechávaje, méně a opět přidávaje, co se mu zdálo a hodilo, nikoli z jiných pramenů, nýbrž s drzou opovázlivostí, jež však není ve své době nijak ojedinělá, prostě si vymýšleje, čeho právě k svým účelům potřeboval. Jeho dílo pak je pravým výrazem jeho osobnosti. Jen omylem nebo nedbalostí a nedopatřením se stane, že i z jeho podání je někdy patrna pravá povaha jeho pramenů a tím i sympatičtější rys jednotlivých osobností jemu protivných. Obyčejně však výsledkem je hrubá karikatura. Co však, nehledíc k obsahu, jež většinou důvěřivé čtenářstvo i odborní historikové velmi dlouho beze vší kritiky přijímali se všemi vymyšlenými anekdotami a romaneskními přídávky, získavalo oblibu kronice Hájkově byla její česká, lidová forma, v níž přese všecku nedbalou neurovnanost přece místy působivě pronikala naivní prostota a tón opravdu lidový, daleký těžké nesrozumitelnosti jiných knih učených.

Dotčeným nedopatřením a chvatné, nedbalé práci třeba přičísti, jestliže první dojem čtenáře Hájkovy kroniky, vydané r. 1541, o Žižkovi je dosti příznivý, ovšem v případě, týkajícím se vlastně Mikuláše z Husi, v jehož úloze zde, ne však ve shodě s předlohou Hájkovou, Vavřincem

¹ O Hájkovi sr. nyní A. Kraus, Husitství v literatuře zejména německé I (1917) 210 a d., úvod V. Flajšhanse k prvnímu svazku jeho vydání „Kroniky české“ (v „Staročes. knihovně“) a obsírný referát Šimákův v ČČM. 1918. 268 a d.

² O tom, jak si ustanovení korektorů, mezi nimi i Jan Hodějovský z Hodějova, vedli, sr. zprávu Slavatovu, jež přímo praví, že proto od některých byl Hájek nazýván „castratus neboližto vykleštěný“ (J. Jireček, Rukověť I. 218).

z Březové, Žižka vystupuje. Řezník a koňšel novoměstský Bártl¹ líčí na radnici svého hosta a rádce Žižku („jakž se domnívám, řádu rytířského“) jako „muže krásné postavy“, jenž „má toliko jedno oko, tak, jakž mohu z něho vyrozuměti, že jest dosti správný a ve válečných věcech dospělý“². Jinak však Hájek neopomine žádné příležitosti, aby Žižku postavil v nepříznivé světlo v naprosté protivě se svými prameny.

Nejde tu tak o chyby věcné a chronologické, nýbrž o úmyslné zvrácené pojetí osobnosti Žižkovy i husitů, proti jejichž řádění se katolíci, násilně i s Oldřichem z Rožmberka idealisovaní, jen brání. Nepříznivá charakteristika Žižkova z Eneáše se u Hájka s groteskní nechutností rozprádá a dokládá určitými případy. Ani jeho statečnost nezůstává bez poskvrnny: z Plzně vida, že se neubrání, se r. 1420 „nočně vykradl“³, u Rabí ztratil druhé oko, skrýváje se za hruškou⁴. Vítězství u Sudoměře, při tažení na škodu, převrací se v porážku, z níž Žižka jen „utečením život zachoval“⁵. Vůdce se dobře hodí k svým krvelačným Táborům, „divokým a sršatým“⁶. Sverepá ukrutnost, jak její příklady Hájek vícekrát uvádí, nešetřící nejen kněží a mnichů, nýbrž chtějící mordovati naporád⁷, je Žižkovi plněním zákona Kristova⁸

¹ Tomek V. 83 zná r. 1418 mezi koňšely novoměstskými ne Bártla, nýbrž Bohuňka řezníka.

² L. 374a. Před králem pak vystupuje Žižka „jako hajtnan v krásné zbroji“ a jako obratný řečník (obec jej oslovuje: „bratře mluv!“). — Pro mnoho utrakvistů i v 16. století zněla dosti sympaticky poznámka Hájkova (l. 376a), že Žižkovi se nelíbilo r. 1419 „na Křížkách“ přijímání bez ubrusů a bez ornátů („a to neřádné přijímání že má v veliké ošklivosti“).

³ Při tom Hájek 377a ironizuje, že pak již Plzeňští „pana Žižku“ do města nepustili. Ironické poznámky u něho najdeme i jinde (na př. zve-li — 382b — koňšela staroměstského, jemuž Želivský odevzdal pečeť, Bartošem Bloudilem). Sr. nyní o Hájkovi i článek Bartošíův ve „Sborníku Žižkově“ 173 a d.

⁴ 387b.

⁵ Měl koň rychlejšího a v lese, pustiv jej, „pěšky do hor pospíšil“ (377b).
⁶ 377b; „táborská čertovina“ (380b); „ti privažliví a velmi nezbední Táboři... nešlechtní“ (386a), „ti krvaví Táboři“ (400a); u Ném. Brodu 1422 Žižka „ty své zoldnéře a mordéře, křesťanské krve vylévače a zhoubce české země“ pasuje na rytíře (397b),

⁷ U Chrudimě (389b), řádění v Kozojedech 1423 (400a), v Kvasicích, Mlázovicích, kde dává Černíně zabít a rozsekati, i u Malešova (400b) atd.

⁸ 1420 v Prachaticích: „Tak my musíme zákon Kristuov vaší krví a vašimi životy vyplniti“ (383a). Tak praví i Táboři v Rokycanech (387a). Ani úplně slepý Žižka „své přílišné ukrutnosti páchatí nepřestal“ (387b). Žižka i jeho spojenci (1424) pálení a mordování „svů zvláštní rozkoš i kratochvilí provozovali“ (400b). O kněžíh Ambrožovi a Prokúpkovi se praví (401a), že byli „najnábožnější kněží, kteříž rádi (aby se jemu líbili) křesťanskú krev vyléváli“.

a je nezřídka spojena s pustým cynismem¹; na jeho „takové nepořádné skutky“ všichni dobří lidé si stýskají, nemajíce komu naň žalovati². Slovo dané odpůrcům nic mu neváží³; aby dále mohl „země české tak hanebně plundrovati“, z chytrosti staví se proti volbě královské a udržuje bezvládí, zastíraje pravé své úmysly tvrzením — známe je již z Eneáše — že lidu svobodnému nesluší míti krále⁴. Jediný snad sympatický rys sbledává Hájek u Žižky, že si přál „všecky bludníky z české země vyhnati“⁵. A konec tohoto slepce⁶ odpovídal jeho hroznému životu předechozímu: přeje si na konec — kromě známé z Eneáše pověsti o bubnu — v zarputilém fanatismu, aby hejtmané i starší pokračovali v boji, a kdo se s nimi u víře nesrovná, „buď Pikhart neb Římanín, aby mu pokoje nedali, ale takové všecky napořád mordovali, klášterům ani kostelům neodpouštějíce, tím aby zákon vyplnili“⁷. A „krvaví“ Siroteci opravdu se zavázali, „aby bili a mordovali i pálili, tím že mají vuoli poslední a kšaft bratra Žižky i zákon Kristův vyplniti“⁸.

Hájek svou kronikou zanechával po sobě nejosudnější dědictví, neboť jeho nízké a nenávislné vylíčení doby husitské bylo daleké budoucnosti hlavním a skoro jediným pramenem, z něhož širší vrstvy mohly čerpati o ní poučení. Co později se vědělo o Žižkovi, pocházelo většinou odtud, z tohoto kalného zdroje. Všecky další české spisy historické, ať katolické nebo utrakvistické, v Hájkovi mají svůj základ. Se strany utrakvistické sice se dostavil protest, chtějící býti zároveň i opravou Hájkovou, ježž snad lze spojití se jménem Václava Březana⁹,

¹ V Klokotech dává adamity páliťi s výsměškem: „Přízheňejž vám Pán Buoħ toho hodování“ (389b); r. 1423 u Strachova dvora zabíjí kněze palcátem, řka: „Musil sem toho pražského kněze posvěťiti“ (400a); r. 1420 se zasměje, když mu někteří z jeho „roty“ u Prahy vykládají, že, jak jen dostanou chrám svatovítský („toho Vítka“, „toho stříhance“) v moc, nezůstane z něho kámen na kameni (380a).

² 399b: aby reptajíc Táborei viděli za noci na cestu, bez váhaní dá zapáliti Králové Městec.

³ Sr. jeho chování k Rokycanským (387b) i k Roudnici při průchodu (390a). S jeho a Pražan vědomím prý posádka, vzdavší hrad pražský, na cestách byla pak olupována a mordována (390a).

⁴ 398b.

⁵ 395b.

⁶ „A snad sám Pán Buoħ mťi ráčil, aby slepému lidu slepý byl vuodce“ (387b): je to parafrase výroku Eneášova: „caeco populo caecus placuit ductor.“

⁷ 401a.

⁸ 401b.

⁹ Sr. citát Pečírkův z rukopisu štokholmského v ČČM. 1851. 65—66: Hájek prý z půjčených mu spisů a paměťi, zvláště o těch věcech, „kterěž za časů vládk

avšak převládlo mínění Hájkovi příznivější, jež vyslovil na konci 16. století kronikář plzeňský Šimon Plachý z Třebnice, pokládající kroniku Hájkovu za „předkův našich milých památku“ a litující, že jejich exemplářů se již „nemnoho mezi lidmi nachází“¹. Ani Veleslavín již před tím by se byl nerozpakoval Hájka znova vydati, jen kdyby byl mohl², znamení, jak se podobojí s dílem Hájkovým smířili.

Působivost kroniky Hájkovy nejlépe se osvědčila tím, že i humanista Dubravius opřel se o ni ve své „Historii české“, vydané r. 1552. Rozdíl mezi ním a Hájkem byl více ve formě než v duchu, třebaš Dubravius Hájka na základě jiných svých předloh, mezi nimiž najdeme i Vavřince z Březové, v některých podrobnostech opravuje a všech jeho nechutných historek o Žižkovi neopakuje. Je to přese všecko vlastenecké smýšlení autorovo pokračování ve stopách Eneášových. Žižka kuje „osudné neštěstí vlasti“, až do r. 1419 však dobře ukryté, „aby nemohlo zle působiti“. Patřil k lidem, jejichž odvaha všecky nesnáze přemáhá³. Jeho nenávisť k mnichům měla osobní důvod ve svedení jeho sestry jakýmsi mnichem, motiv to, který se tu po prvé objevuje a o němž snad lze se dohadovati, že nebyl jen výmyslem Dubraviovým, nýbrž že tento jej vzal z tradice⁴; motiv ten, jenž odtud již patří v historický inventář všech, kdo se zabývali válkou husitskou, měl později velikou přitažlivost pro historickou beletrii⁵. Avšak Dubravius

Žižky a Táborů se daly, též i za potomních králů,“ „co se jemu líbilo, to do své plotichy vlepil, a což užitečného a paměti hodného bylo, to vypustil a potom ty vypůjčené kroniky všecky spálil“.

¹ Paměti Plzeňské (vydání Strna do vo) 15; zde narážka na nového kronikáře, jenž chce vydati kroniku Hájkovu, „s napravením nedostatkův (ač jsou-li kteří),“ patrně se týká podniků Březanova (sr. pozn. předcházející), jenž se však zastavil již při r. 1160.

² Vydání „Kronik dvou o založení země české“ z r. 1817, str. 117. Zde se Veleslavín též zmiňuje, že „teď od několika drahně let žádných českých kronik na prodaji se nenacházelo“, ač byla po nich značná poptávka.

³ „Historia Boiémica,“ vydání v Basileji 1575, str. 227. O Dubraviovi sr. i Bartoš na uv. m. 175.

⁴ Str. 230—231: „...quod sorori suae flamaeo velatae nescio quis cucullatus vitium obtulisse dicebatur“.

⁵ U Trocnova blízko obou bývalých dvorců zemanských je studánka, o níž básník Ot. Mokřý se zmiňuje, že podle pověsti u ní snívala sestra Žižkova. Sedláček v ČČH. 1913. 447⁵ při tom svědčí, že za mládí slyšel pověst o zmrhané sestře Žižkově. Z toho později se vytvořila tradice nová, kterou jsem slyšel od p. Kleinschmidta, řídkého učitele v Rabí, že Žižka sám byl dítětem nemanželským, porozeným od matky, z domova vypuzený, pod dubem.

sám nevěří, že by to byl pravý důvod nenávisti Žižkovy ke klášterům: spíše to prý byla jen záminka, zakrývající jeho lakotu, jež jej hnala k loupežím a kořistem, ježto prý Žižka nebyl tak pošetilý, aby nevěděl, že pro vinu jednoho zločince nemají trpěti ostatní lidé nevinní¹. Jestliže jej Dubravius ztotožňuje s chiliastickými výstřelky Táborství² a přičítá jemu i Táborům úmysl zničení celou církev katolickou, tak, aby ani jméno katolíků zde nebylo více připomínáno³ — přece (i v tom měl, jak víme Hájka jistou měrou předchůdcem) uznává slávu jeho schopností vojenských uváděje však hned svou chválu na pravou míru výběrem osob, s nimiž ho srovnává: nelze-li jej postavit vedle Hannibala, blíží se alespoň Viriatovi, Spartakovi a jiným mužům starověku, proslulým svými pleny⁴. Mezi jinými složkami vypravování Dubraviova, v nichž poznáváme přejatou látku, ať přímo z Eneáše, nebo z Hájka, nemůže ovšem chyběti vedle přijetí nabídky Zikmundovy o zemském správcovství ani legenda o bubnu Žižkově, jež humanistický autor srovnává s hlavou Medusinou⁵.

Byla v tom bolestná ironie, že, když Čechy měly historika, jenž formálním půvabem mohl závoditi s kronikou Eneášovou, byl to katolický prelát, jenž nemohl míti smysl, co bylo vlastním nervem husitské minulosti, a nemohl býti ani práv velikosti Žižkově: ten mu není leč „insignis latro“⁴. Ostatně v tom nepochybně již dříve se s Dubraviem shodoval i nejslavnější z českých humanistů Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic ve svých nyní nezvěstných „Annálech“, jež, i kdyby snad látkově byly podaly vítané doplňky k poznání doby husitské, sotva by se byly svým duchem lišily od historických prací Eneášovy a Dubraviovy. Byl to jeden z neblahých následků českého rozdělení náboženského. Z utrakvistů sice Prokop Lupáč z Hlavačova byl by se znamenitě hodil k úloze historika doby husitské, jenž by byl dovedl domácím i cizím povahu její lépe než jiní vysvětliti, maje dosti vzácných pramenů i ovládaje s dostatek literární formu: bohužel se však kromě svého latinského historického kalendáře k dílu takovému nedostal a tento již svou fragmentární, k stručnosti nutící formou nestačil, aby mohl podati správný a přehledný obraz vývoje husitského i jeho hlavních osobností.

¹ Str. 231. Dále zve jej Dubravius 249 „monasteriorum vastator et eversor“.

² V Prachaticích Žižka prohlašuje, že „tempus ultionis, non misericordiae instare“ (246).

³ Str. 245.

⁴ „insignibus latrocinis“ (248).

⁵ Str. 255. Sr. výše 54².

Mimo to Lupáč, stejně jako později Veleslavín v podobném díle kalendářovém, zdaleka nevyužil prameňného bohatství, jež mu bylo po ruce, obmezuje se většinou zase jen na běžnou již látku, zde jen jinak uspořádanou. Pro Čechy ovšem bylo již velikým prospěchem, že, ne-li kalendář Lupáčův, tedy alespoň Veleslavínův mohl proniknouti v kruhy širší, jsa psán česky. Takovým způsobem když nové práce historické jen novou formou podávaly starou, známou látku, bylo těžko připravití úplný obrat ve smýšlení o husitech a o Žižkovi zvláště, jak byl již na počátku 16. století ohlašován z Benátek Fulgosem: k tomu bylo by bývalo třeba podati nové, neznámé prameny, aby na jejich základě se mohlo dojíti k jinému úsudku.

Tento konservatismus v stálém užívání týchž pramenů, ač, kdyby nebyla v té příčině na závalu dobře známá nevůle Habsburků, mající přední oporu v censuře již tehdy silně zatěžující volnost veřejného projevu, nebylo by bývalo těžko tiskem uvésti v širší známost i zapadlé rukopisy starších kronik, zvláště Vavřince z Březové — jedinou vlastně výjimkou bylo tu Kuthenovo (?) vydání „Kroniky velmi pěkné o Janovi Žižkovi z Trocnova“ z r. 1564, jež podávajíc hojně nové látky, mělo všecky vlastnosti, aby se stalo knihou lidovou a aby paralysovalo alespoň částečně vliv učené tradice Eneášovy a jeho nástupců — působil, že i doma, v Čechách, se zůstávalo při starém nazírání na Žižku i dobu husitskou. Jako kdysi Huttenovi, i českým podobojím později byl Žižka především mstitel kněžské pýchy a lakoty, nepřitelem kněží a mnichů. R. 1545 v Praze u konsistoře podobojí způsobil poplach spisek Matyáše z Hraběšína proti kněžstvu utrakvistickému, kde se mezi jiným pravilo, že chce „druhý Žižka povstati na popy“¹. Byl-li to tehdy jen polemický obrat, jenž však i tak je zajímavým znakem obecné představy o Žižkovi, o něco později, již z doby, kdy se v Praze usadili jesuité a nabývali tu vlivu, pamflet jeden nám v témže duchu představuje Žižku jako strážce u vrat nebeských — Hus má od nich klíče místo Petra, jenž se stal hofmistrem dvora nebeského — jenž, maje mnichy vpouštěti, nepouští je, neboť „posavad není na ně hrubě laskav“ a zvláště je proti „těm jezovcům s rohatými biryty“, boje se od nich svárů, že by i v nebi chtěli poroučeti².

¹ Sr. Jireček, Rukověť II. 19. Matyáš se pak vylouval, že to napsal z návodu Bratří.

² „Historia pravdivá a utěšená o odpustcích a očistci“ sepsaná prý od kardinála Farnesia a vydaná v Římě s dovolením papeže i kardinálů. Obsah zajímavého tohoto tisku musejního (25 E 17) podal J. V. Frič v „Národních Listech“ 1882, čís. 17—18

Zato na počátku 17. století pod jitrivými dojmy reakční náboženské politiky Rudolfa II. se vzráhlo mezi podobojími, především v Praze, rozčilení, že domácím i cizím pozorovatelům se zdálo, „jakoby chtěl tu v zemi opět vzejítí oheň jako za časů Žižkových“¹. Z té doby je známa píseň „Vzhůru, Čechové, vzhůru se strojte!“², v níž výrazně je zachycena vzrušená nálada doby, se steskem vzpomínající na Žižku²:

„Kde jest Jan Žižka na ty jezovce,
by jim připínal palcátem věnce.
Vstane zas, již jde hlas,
budou mít mníši nový kvas.
Již své peleše zase stavějí
na Jana Žižku zapomínají,
jak je ten vyhnal ven,
vždyť je sám ďábel přines sem.“

Se vzpomínkou na Žižku, jež v lidu byla zvláště oživována různými slavnostními příležitostmi, při nichž vystupovalo i husitské vojsko, jako na př. r. 1558 při pražském uvítání Ferdinanda I., se dostavuje i hořké srovnání přítomnosti s minulostí:

„Kam jste poděli svou sílu první,
kterou jste měli nad národ jiný?
Čechové přemilí, cizozemci vás sužují.“

Jsou to již závaný revoluce, jež má s pomocí Moravanů i Bočkaje ze země vyhnati cizozemské nepřátele kalicha a apeluje na lid, aby tak učinil po příkladu Žižkově a jeho cepníků.

V pohnutých polemikách znovu se jméno Žižkovo vyskytá jako bojovné heslo. Jestliže r. 1585 Moravan Bartol. Flaxius z Čenkova, brzo potom arciděkan plzeňský, v předmluvě k jednomu ze svých spisů na-

M. Kodicilla, jenž se hlásí německy „Ich“, Žižka nechce vpustiti, myslí, že to mnich („však cosi praví o nich“), ježto, co německy uměl, skoro již zapomněl. Teprve na latinské hlášení Kodicilla vpustí k Husovi, a když vzpurně odmlouval na domluvy Husovy, proč jeho jméno z kalendáře vymazal, chytí Žižka kyj a počne ho „po hibeť zpovídati“; Hus křičí „Fryd, bratře, fryd, nic, zde nic!“ a Žižka Kodicilla vystrčí ze vrat.

¹ Bavorský agent J. Manhart z Prahy 2. května 1605: České sněmy XI. 1. 205. Vydavatel K. Krofta v úvodě (tamtéž 16⁵¹) upozorňuje na obdobný výraz Budovcův z 18. července 1605.

² Sr. „Paměti Fr. J. Vaváka“ (vydání Skopcevo) I. 2. 67 a d. Různé jej texty zaznamenává a vznik její určuje (je z první polovice r. 1605) St. Souček, Domnělá píseň pražských vyhnanců na Slovensko a její slovenské přibuzenstvo (Spisy filosof. fakulty Masarykovy university v Brně č. 4) 69 a d. Vavák ji dostal v květnu 1732 a protestanti prý ji „chutně zpívají“. Autor písně se vydává za uher-ského evangelíka a stoupence Bočkajova, opravdu však je Čech, snad i Pražan.

zývá Žižku „holomkem dáblovým“¹ a jestliže r. 1598 z nenávisti ke kacírům, jež se obracela i proti mrtvým, došlo k zneuctění hrobu Žižkova v Čáslavi od „nešlechetných Balounů“² — na druhé straně slyšíme chválu Žižky, jako „někdejšího rytíře českého“³, jenž z vnuknutí božího povstal jako mstitel vlastenců, Duchem svatým vedených, Husa a Jeronyma⁴ a jehož sláva vojenská sahá nad aether⁵. A nebyli to jen učení mistrové a skladatelé spisů historických, kteří takto, způsobem ovšem z největší části povšechným, bez hlubšího proniknutí, Žižku oslavovali, nýbrž s kultem jeho se setkáváme v nejvhodnější formě časové, v podobě „kontrfektu“, opět i v domech měšťanských⁶, na radnicích⁷ a v domech panských⁸, zde však více jako s módními kuriositami než s předměty opravdové úcty. Zajisté byly to již obdoby nového, rytířského typu Žižkova, jenž zavládl v cizině v 16. století a jenž i v Čechách vytiskl starší, prostší typ domácí, jaký se jeví v rukopisech z doby Jiříkovy i v památkách z počátku 16. století⁹. Tehdy, někdy v polovině 16. století,

¹ Z. Winter, Život církevní 198. Mírnějšího termínu užíli minorité staroměstští u sv. Jakuba, když r. 1598 v desce pamětné o zachránění kláštera řezníky jmenují jej pouze „sacrilegus“ (Theobald I. 165).

² Dačický I. 194. Sr. výše 37⁵.

³ Tamtéž 194. K zápisům svých předků Bartoše a Mikuláše z Práchnan přidává jinde Dačický poznámku o Žižkovi: „Byl rytíř český od lidí — ač slepý — nepřemožený“ (I. 16). Určitěji svou představu vyslovil Dačický, nazýváje při zprávě o zkažení jeho hrobu Žižku „rekem českým“ (II. 220).

⁴ V intimaci děkana pražské fakulty artistické Václava Zelotina z r. 1578: Z. Winter, O životě na vys. školách praž. knihy dvoje 296—97.

⁵ Tamtéž 297: v apologetické řeči prorektora Mikul. Troila o Václavovi IV. Jeden z nápisů čáslavských tehdy praví o Žižkovi: „suae gentis gloria, Martis honos“.

⁶ Doklady podává Z. Winter, Český průmysl a obchod XVI. věku (podle inventářů). Kromě u malíře Ambrože Ledeckého, jenž zemřel na Starém městě pražském r. 1592 (199), najdeme obraz Žižkův u známého přítele alchymie Korálka z Těšína r. 1599 (515), stejně jako u soukeníka Šorta r. 1613 (525); na venkově v Mor. Třebové r. 1611 v inventáři Petra de Petri (mezi jinými 90 obrazy: 522⁵). Ze soukromých obrazů, jež byly tehdy i později ještě roztroušeny po měšťanských domácnostech, lze uvést i onen plzeňský na dřevě v domě Říhovském (č. 183), o němž se vyprávělo, že je z doby plzeňského pobytu Žižkova (1419—20); nyní je nezvěstný (sr. Jar. Schiebl, v Čes. lidu 1923. 326).

⁷ Theobald (Hussiten-Krieg [1621] I. 230) viděl obrazy Žižkovy v Táboře (sr. str. 7), Čáslavi, na Rabí, (sr. výše str. 21) i na Staroměstské radnici, od sebe rozdílné, takže je pokládal za falešné.

⁸ Theobald (tamtéž) viděl prastarý obraz Žižkův u starého pana Floriána Griespecka, jež měl za nejlepší.

⁹ Rytířský typ se již objevuje r. 1539 u Kuthena (sr. „Sborník Žižkův“, příloha č. 16 i výklad K. Gutha 297 a d.).

pravděpodobně vznikl ve vlastním tehdy středisku kultu Žižkova, v Čáslavi, ozdobný náhrobek, tehdy patrně vznikl obraz Žižkův vedle Husova na blízkém oltáři i epitaf na sloupu a ostatní nápisy k oslavě Žižkově¹, v nichž opět se vrací motiv z epitafu, známý celé tehdejší tradici, jeho odpor proti neřádným kněžím a mnichům. Jestliže tu v souvislosti s Husem, za jehož mstitele se zde Žižka vyhláшуje, pravi:

„Jam venit e superis Huss: quod si forte redibit
Ziska, suus vindex, impia Roma, cave“:

zdá se, jako by tu tiše zazníval motiv z pověsti lidové, humanistickým básníkem přímo nepřiznaný, o Žižkovi spícím se svým vojskem v hoře Blaníku².

Z této nálady, tak příznivé kultu Žižkovu, vzešlo v posledních dvou desetiletích před Bílou horou několik spisků, rozhodně dokládajících, jak jméno Žižkovo bylo úzce spojeno s tehdejšími strachy i nadějemi českých podobojích a jak opět i cizina zjevu Žižkovu věnovala více pozornosti. Někdy na počátku 17. století vyšlo nové vydání „Kroniky velmi pěkné“, dobré svědectví o tom, jak již předešlé vydání (Kuthenovo?) přišlo vhod potřebě a zálibě časové touto lidovou knížkou, jež hodila se lépe než jiné spisy, aby vzpomínce na Žižku vtiskla určitější a správnější rysy. Není pochyby, že by v tom směru byl dobře působil i jiný spis, vzniklý na samém počátku 17. století, třebaš jeho program byl širší — šloť o vývoj Jednoty bratrské — a partie o Žižkovi byla jen vedlejší exkursí, exkursí však tím zajímavější, ježto ukazovala, jak i v Jednotě se uchovávaly literární památky po Žižkovi, leckteré, jež budoucností pak nadlouho zůstaly neznámy. Byl to „Hlas Strážného“ Br. Jana Jafeta (1600), jenž však, pokud víme, zůstal jako jiné spisy téhož autora v rukopisu, čímž jeho působivost byla valně omezena³.

V této kompilaci, jež o Žižkovi kromě Bílejovského a Kuthena nezamítla ani kroniku Eneášovu, nás zajímá manifest Jana Žižky a Chvala z Machovic z počátku r. 1421 landfridu plzeňskému, známý

¹ Všecky jsou uvedeny u Theobalda I. (1621) 228—229 i nyní u Bartoše, O čásl. ostat. Žiž. 18³⁰.

² Sr. i jiný verš:

„Surget [scil. Ziska] adhuc rursus, quadratae cornua cristae
Supplicii ut poenas, quas meruere, lauat“.

³ Originál se chová v brněnském archivu zemském (č. 418). Opis Šafaříkův je v Nár. museu pražském (IV A 6). Sr. o něm Goll, Chelčický a Jednota v XV. století 240 a d.

jen odtud¹, ne tak vlastním obsahem, jako omylem, jenž snad právě odtud přešel do pozdější literatury a jenž, je-li naznačená souvislost správná, by ukazoval, že spis Jafetův nebo některá jiná práce současná, jež s ním jeho omyl sdílela, byla známa i pozdějším katolickým historikům českým. Jafet totiž obě jména z počátku listu „My Jan Žižka, Chval z Machovic, hejtmani a zprávece lidu tábořského...“ pokládal za jméno jedno, takže nazýval proto Žižku: „Jan Žižka z Trocnova neb Chval z Machovic“². Jinak pro pojetí Jafetovo je příznačné,

¹ Otiskl jej letos Bartoš v novém vydání Tomanova listáře „Žižkův duch, povaha a listy“ (Státní nakladatelství v Praze, 1924) 67—68.

² Omyl Jafetův lze si vysvětliti z chybičky, jež se vpletla do jeho opisu listu Žižkova, kde za jmény místo „hejtmani“ je titul „hejtman a zprávece lidu tábořského“, jasně ukazující, proč se ztotožňují obě jména hejtmanů, jež ještě Lupáč dobře rozlišoval, jak již poznamenal M. Millauer, *Dipl.-hist. Aufsätze* 18 (k 6. listopadu: „Chwal de Machow alias de Rzepicze et Kunass, hujus frater germanus“). Ze současníků Jafetových se změní jména Žižkova se jménem Chvala z Machovic vyskytuje též v marginální poznámce níže uvedeného spisu M. Adama Rosacina z r. 1615 o trojím obrození Čech na str. 71 (upozornil na to, neznaje však případu Jafetova, Čapek, *Trocnov* 29): „Literae scriptae ad Tustenses et alios continent subscriptionem hanc: Jan Žižka Chwal z Machovic jinak z Trocnova, správce Lidu Tábořského etc.“. Omyl Jafetův se pak vyskytuje, pokud vím až u Jana Tannera u Beckovského (ne u Balbína, jak myslí na dále uv. místě vydavatel Beckovského Rezek). Tanner již roku 1674 ve své rukopisné „*Historia heroum de Stellis*“ (knihovna Národního musea VII. D 7) praví na str. 282: „Fuit Joannes de Machowa et de Trocnow“; zde se též dovídáme, proč prý měl ve znaku lilie: byl prý v mládí ve Francii a odtud si znak ten přivezl. Beckovský ještě v I. dílu své *Poselkyně* (1700) 717—718 ví jen, že se Žižka jmenoval „Jan z Trocnova“ a později „Jan z Kalichu“, ale v jejím pokračování (vydání Rezkovo) III. 522, mluvě o narození Žižkově, praví, že „se sice jmenoval po svém otci Chval z Trocnova a z Machovic; když on ale v Polště na vojně jedno oko ztratil, nazván byl Jan Žižka a tak dosavad se jmenuje“; též jinde (III. 528) opakuje: „Jan Žižka rytíř z Trocnova a z Machovic (on také zprvu jmenován býval Jan Chval).“ — Z jiných pramenných dokladů, jež by dovolily podobné změnění obou jmen, lze uvést jen list z 20. prosince 1422 k sousedům Prachatických, kde u Windecka, jenž nám list ten zachoval (sr. Toman *Liter. památky, duch a povaha Žižkova* 37) čteme v podpisu: „Hanns Žižka, Chval, der oberster hauptmann von dem Tabor und Jenik, hauptmann zu Prachatic“: zde tedy Windecke nebo jiný překladatel listu toho již v 15. století se dopustil podobného omylu jako Jafet, že slovo „zprávece“ pokládal za singulár, překládaje jej „der oberster hauptmann“ a vztahuje jej patrně k oběma jménům předcházejícím. Mohl však znáti Beckovský Windecka, jenž vyšel v *Menckevých* „SS. rr. Germ.“ I. až r. 1728? Mohl by však ještě v úvahu přijít počátek listu z 18. listopadu 1420 o příměří Táborů s Oldřichem z Rožmberka („My Jan řečený Žižka, Chval z Machovic, Zbyněk z Buchova, Pavlík z Mužic i obec Písecká . . .“): zde právě výraz „řečený Žižka“ by mohl svěditi k spojení obou jmen, takže by Beckov-

že se tu nejenom vrací mínění, známé nám již z dřívějších pramenů, mezi tím i bratrských, jak bůh sám „zázračně bojovati a vítězství jim [Čechům] udělovati ráčil“ proti „převražedným a nešlechetným Římanům“ a jak Žižka, „hejtman vojsk českých“, v 5 letech 24 bitev svedl v poli a žádné neprohrál a Čechům svou udatností a moudrým napomínáním srdce přidával, boží při a zákona jeho předkládaje¹ — nýbrž že se tu i mlčky přechází pověst o závěti a bubnu Žižkově².

O zájmu ciziny o Žižku v této době kromě drobností, z nichž zaslouží zmínku srovnání v současné písni mezi Žižkou a Bočkajem³ — svědčí především veliký spis Zachariáše Theobalda „Hussitenkrieg“, vydaný ve Vittenberce r. 1609, nejvýznamnější spis německé literatury o válce husitské ze strany luterské.

Než i zde nás čeká nepřijemné zklamání, tím větší, že tu jde o autora, jenž, narodiv se sám v Čechách a maje při své informatorské činnosti v českých rodinách šlechtických hojně příležitosti seznámiti se s prameny v míře nejhojnější⁴, neužil ji, jak mohl, a ani v pojetí se nevybavil z názorů tradičních. Je hlavně v zajetí Hájka, jehož kronika nedlouho před tím, r. 1596, překladem luterána Jana Sandela našla přímý vstup do německé literatury, stejně jako r. 1587 se tak stalo i kronice Dubraviově ve zpracování vratislavského luterána Martina Borka, v obou případech

ský, ovšem znal-li tuto smlouvu, se mohl omylu dopustiti sám bez vlivu Jafetova. — K znění listu dotčeného u Jafeta ještě připomínám, že k slovu „hejtman“ někdo teprve v 19. století připsal „i“ („hejtmani“): bylo to ještě před vznikem zvláštního opisu tohoto listu někdy z první poloviny 19. století, jenž je ve sbírce Bočkově (č. 640) v brněn. archivu zemském a kde ještě je slovo „hejtman“. Čapek, Trocnov 30 v příčině spojení jmen Žižkova a Chvalova upozorňuje na poznámku u Trajera z neznámého pramene (v „Histor.-statist. Beschreibung der Diöcese Budweis“ jsem ji marně hledal), že Žižka měl též lán ve vsi Suché vedle Machovic, a kromě toho uvádí, že Machovští měli podací ve vsi Střížově, a že by snad proto bylo možno se domýšleti jejich přibuzenství s Trocnovskými. Než to jsou dohady, jež sotva mají věcný důvod.

¹ Fol. 33b—34a.

² Zde prostě cituje Jafet Kuthena, ač před tím uvádí podle Eneáše pokus Zikmundův usmířiti Žižku.

³ Je to v písni „O příčinách toho pozdvižení“ (v Uhrách 1604 a 1605) v rukopise göttinském, z níž A. Kolářová uvádí (ve „Zvonu“ 1911. 208) podrobnost o Bočkajovi. Ten na cestě z Prahy se zastaví v Čáslavi u hrobu Žižkova, stejně jako to při podobné příležitosti učinil Karel starší ze Žerotína (sr. výše 35⁴), a napíše:

„Ego ero tuus frater,
tobě rovný, zdravých jater.“

⁴ Sr. A. Kraus, Husitství v literatuře, zejména německé I. 243 a d. Bartoš ve „Sborníku Žižkově“ 175 a d.

nikoli věrně, nikoli beze změn, přece ne však tak, aby vlastní duch spisu byl potlačen a jiným zaměněn¹; s Hájkem má Theobald, přes rozdíly náboženské, jež nevadily jemu jako Sandelovi a Borkovi plnou měrou využití předlohy katolické, leccos společného, hlavně v neostýchavé libovůli v užívání i výkladu svých pramenných předloh, ve svých smělych domyslech, jimiž bohužel památce Žižkově více škodil než prospíval i v triviálním způsobu mluvy. Tak ovšem nemohl se státi protiváhou ani Eneáše Silvia, ani velikého spisu Jana Cochlaea „Historia Hussitarum“ z r. 1548, založeného též na rozsáhlém materiálu rukopisném, avšak hodnotícím jej se stanoviska přísně katolického, v jehož páté knize se podle toho Žižkovi nemohlo dostati příznivějšího ocenění, kde však přece autor po příkladu Fulgosově neodolal, aby neuznal jeho vojenský talent, jenž by jej, nebýti jeho ohavného kacířství, byl povýšil mezi nejslavnější vojevůdce historie světové². Naděje, že od luterského autora se v německé literatuře stane konečně Žižkovi po právu, byla zklamána, a tento nezdar, od současníků však nikoli tak trapně citěný jako od nás, měl při živých stycích mezi českými novoutrákvisty s reformací německou, při rozsáhlých osobních známostech Theobaldových mezi nimi a při německé formě jeho díla i značný význam pro českou veřejnost a její mínění o Žižkovi, čehož nebylo při jiných učených dílech cizích o válce husitské.

Ani u Theobalda nenajdeme pochopení pro prostou velikost Žižkovu a její náboženské kořeny. Z Dubravia opakuje motiv pomsty za zneuctění sestry knězem³, zároveň však z Kuthena přidává i přízřubobené tomu dovolení Václava IV. k pomstě pod pečeti královskou⁴, což dobře ukazuje způsob práce Theobaldovy a jeho poměr k pramenům. Válku Žižka počíná ještě za života krále, sebrav lid „dobrý i zlý“ — takové chronologické přemety u Theobalda nepřekvapují — a z návodu Mikuláše z Husince přichází do Prahy, kde je hlavním původcem vyházení konšel novoměstských a tím i smrti Václavovy. Bez námítky

¹ Sr. tamtéž I. 220 a d. Zde se Kraus též zmiňuje o dalším převzetí látky Borkovy od pražského rabína Davida Ganse v jeho kronice z r. 1593, jenž ukrutnosti Žižkovy ještě zmocňuje fantastickými přidavky.

² Sr. tamtéž I. 194 a d.

³ Vydání z r. 1621, I. 138; jen se přidává k tomu pochybnější poznámka: „wie etliche wollen, doch zweifelhaftig.“ Kněz ten prý byl zabit při vybití fary u sv. Štěpána (139).

⁴ I. 138: toto povolení, králem dané „aus einem Gespött“ („so seine angemene Einfalt. — tedy i pokrytec v Žižkovi autor vidí — wahre Armut und geringe Freundschaft angesehen“), mu zjednalo „einen heimlichen Anhang“.

se opakuje tvrzení Aventinovo (též Cochlaeovo), že Žižka zničil 550 klášterů, jakož se Žižkovu rozkazu přičítá i všecko ikonoklastické řádění Tábory v kostelích a klášteřích¹. Při motivaci jednotlivých význačných činů Žižkových si vede Theobald s čistě Hájkovskou triviální zvlášť. „Neuvěřitelná“ krutost se u něho v Žižkovi spojuje s nesmírnou pýchou, jež, uražena, nezná žádných ohledů³. Kde tu jsme od onoho velikého, při vši své přísné tvrdosti tak hluboce lidského zjevu „božího bojovníka“ jak nám jej představují nejstarší prameny ze strany husitské! Převládá i zde představa nestvůrné příšery, jak ji pomáhala šířit předpojatá díla katolické historiografie, domácí i cizí, Eneášem Silviem počínajíc. Některé sympatičtější detaily nestačily, aby ji zjasnily⁴. Na historika reformačního bylo málo opravitel některé křiklavé zvrácenosti Hájkovy, avšak ostatní nechati nebo je ještě zesílit⁵.

Spis Theobaldův vyšel právě v rok vydání veliké vymoženosti

¹ I. 142. Po odchodu Zikmundově od Prahy 1420 Žižka „räuchert die Bienen so sehr, dass die Clöster in der Aschen ligen bliben“; dále se mluví o „diluvium monasteriorum“ (I. 164): když Pražané byli proti tomu, rozhněval se Žižka, odtáhl z Prahy a zničil prý klášter zbraslavský.

² Prachatičti Žižku urazí vzkazem, „sie fragen nach einem solchen kahlen Edelmann nicht“ (I. 166). Ženy chomútovské opět pohnávají Žižku tím, že s hradeb „den blossen hindern vor einem Spiegel hinaus reckten (I. 178: to je theobaldovský protějšek k prostému konstatování u Vavřince z Březové, FRB. V. 476: „cum Theutonici [tedy ne ženy] per menia murorum exercitum advenientem blasphemarent“). Kdyby bylo třeba uvést podobný případ domýšlení u Hájka, stačilo by citovat při obležení Plzně, nekončící zde příměřím, jež učinili Plzeňští, „timentes exercitus impetum“ (Vavř. z Břez. 472), nýbrž spěšným odtahem obléhajících s hubou — odpověď Jaroše z Humňan Táborským, že až přijdou k Plzni po druhé, budou zbiti jako psi, ne meči ani střelbami, ale kamením a palicemi „a ať jedť et cetera“ (387a).

³ O krutosti jeho jen stačí místo o Kvasicích na Moravě: „das er mit gewalt must erobern, darinnen er eine vnglaubliche Tyranny geübet, dass, ob wol jederman erschlagen worden, so marterten doch seine Bluthund, wie sie nur wussten, die arme Gefangene“ (I. 222). O jeho pýše pak svědčí jeho výrok, když Pražané přes jeho nabídky pomoci proti Korybutovi trvali na tom, že třeba jedině hlavy ke vládě, mají-li se udržeti; řekl: „Die Präger, die ich zweymal auss dess Kayzers Händen erretet, wil ich auch verderben vnnnd beweisen, dass ich mein Vatterland erhalten vund vnterdrucken kan“ (I. 220). Se zmíněným tvrzením Pražanů je ovšem v odporu jejich usnesení spolu s Táboři, prý po schůzi „na Křížkách“, aby „zu ewigen zeiten“ žádného krále nepřijímali (I. 144).

⁴ Sr. případ sedlecký, kde Žižka dá paliči krásného kláštera nalíti rozžhavené zlato do hrdla (I. 183). Sr. výše 14⁸.

⁵ Oprava Hájkovy porážky sudoměřské ve vítězství (na základě Lupáčově: I. 150), při čemž však Theobald nepoznal, že o této věci mluví dvakrát (i I. 146); že vypravování o bubnu Žižkově mu je „eine erdichte Fabel“ (I. 228), sr. výše 54.

české, Rudolfova majestátu, jenž zdál se býti počátkem nové éry, třebaš hned se neplnily naděje s ním spojované. Radostně však ho bylo vzpomínáno a při tom bylo jistě na místě, že, když r. 1615 v Karolinu před slavným shromážděním, mezi jinými i defensory, primas sušický M. Adam Rosacín z Karlšperka mluvil 13. a 14. července o trojím obrození a navštívení Čech, totiž v době Cyrilově, Husově a nyní za majestátu, jehož udělení má býti každoročně oslaveno — část své řeči věnoval též oslavě Jana Žižky, jenž zajisté byl jedním z hlavních původců české svobody náboženské¹. Pathetická retorika při této akademické slavnosti sice nepřála klidnému a věcnému výkladu, avšak ze všech těch umně strojených vět, zářících odlesky cizí výmluvnosti, přece pronikala upřímná snaha mistrova, aby Češi vrátili se k tomuto slavnému vzoru české statečnosti a aby duch Žižky, tohoto českého Cocla („Cocles Boëmus“), nejhrolivějšího a nepřemožitelného zastávce kalicha, jež ve válku hnala nikoli tížádnost ani touha po kořisti, nýbrž tužba sloužiti bohu a chrániti nevinných krajanů a jenž jméno vůdcovské nepotřísnil žádnou hanbou, pronikl i nynější pokolení.

Co zde v učené, latinské formě s katedry karolinské hlásal mistr, jenž však potom sám ve chvíli nouze nezachoval, co tak horlivě kdysi doporučel svým posluchačům jako základní rys Žižkův, totiž „nepřemoženou stálost“² — to způsobem jistě účinnějším v rok povstání českého, 1618, slyšeli Staroměstští s kazatelnou u sv. Jiljí od znamenitého kazatele Havla Žalanského při jeho třetím kázání historickém o českých mučednících Husovi a Jeronymovi, kde uznal za vhodné podati přehled toho, co se dalo po smrti Husově. Kázání to spolu se dvěma jinými vydáno bylo tiskem roku následujícího a přidán byl k němu kromě epitafu čáslavského i několikrát zde již vzpomenutý list Žižkův k Domažlickým, po prvé zde a první z listů Žižkových vůbec tištěný³.

Pokud jde o Žižku, tato obdoba kázání Mathesiových o Lutherovi,

¹ „Oratio panegyrica de Boemiae reviscentia et triplici visitacione“ v Praze, 1615. O Rosacínovi sr. v „Almanachu »Práchně.«“ k Husovým slavnostem v Sušici (1923) článek Kaj. Turka; též Kraus II. 5.

² Kraus připomíná jeho pobělohorskou gratulaci Popelovi z Lobkovic k řádu zlatého rouna a Turek (35) připouští, že přešel jako Kampanus ke katolictví.

³ „Spisové o mučednících českých“; sr. úplný titul i přehled částí spisu u E. Dlaska, Havel Žalanský, rozbor jeho činnosti literární ve Sborníku filolog. V. (1913) 88—89. Rozbor kázání historických podal J. V. Novák ve Sborníku historickém IV. (1886) (sr. str. 52); sr. i Kraus II. 7 a d. Z nových vydání historických kázání sr. edice (Jos. Kouby) „Hus, Jeronym a Žižka“ 1873, podle níž dále cituji.

kteřá sice hodnotou věcnou nedostihuje svého vzoru, avšak nezadáva mu srdečným, horlivým zájmem o svou i národní věc, měla dobré předlohy, z nichž dovedla dobře těžiti, aby svým posluchačům dovedla konkrétněji vybavit sympatický zjev Žižkův, nežli jak se o tom mohli dočísti ve většině jiných, jim přístupných spisů o době husitské. Najdeme tu sice stopy kroniky Eneášovy i Hájkovy, avšak vedle kroniky Kuthenovy a historických kalendářů Lupáčova i Veleslavínova probleskují tu i staré, vzácné předlohy, Staré letopisy i Kronika velmi pěkná a snad i kronika Vavřince z Březové¹.

Žalanský, snaže se co možná oživit úctu k Husovi a Jeronymovi a s ní vzbuditi i nové sebevědomí české, jistě velmi důvodně ve svých kázáních vyzdvihl hrdinný zjev Žižky, jenž „přemohl všecky nepřátely jazyka českého a pravé, čisté víry křesťanské, M. Janem hlásané a strašnou smrtí potvrzené“², jenž zmařil s pomocí boží předčasný jásos četných nepřátel „a jako na hoře Vítkově, tak je vždycky všude, kdekoli se objevil, napořád tepal a porážel, až je i daleko za hranice vlasti naší, do samých Uher vítězně pronásledoval, jakkoli byl v měsíci červenci 1421 před Rabím druhé oko ztratil“³.

Když zemřel Žižka, tělo jeho sice uloženo do hrobu, „duch však jeho ostal při bratřích“. Ano, Žalanský věří, že slepotou jeho bůh chtěl „ve své neskonale k národu českému lásce způsobiti“, „aby podřízení voje-

¹ Na Vavřince by mohl ukazovati výčet národů před Prahou r. 1420 na str. 76—77. O užití Starých letopisů — to jsou zajisté ona „Aurorum incertorum varia aliquot scripta vetera de rebus Bohemicis“, citovaná právě v kázání třetím, s nimiž si Dlask 120 neví rady — svědčí zvláště místo o Korandovi na Křížkách (74), zpráva o bitvě u Sudoměše (76) i o smrti Žižkové (78). Přímo na „Kroniku velmi pěknou“ (vydání Novotného 14: „Tehdy povstal jeden Čech . . .“) upomíná místo, jak bůh, když nepřátelé trápili věrné Čechy, „vzbudil jim ochránce silného a statečného rytíře Jana Žižku z Trocnova“. Právě-li Žalanský, že „žádný národ ve vsi Evropě tehdež víc netrpěl, větší práce v obnovení sv. evangelia nevedl jako Čechové, žádný víc krve na to nevyložil jako oni“ (str. 69) — zdá se to býti nepřímou polemikou proti výroku Eneáše Silvia o tehdejším množství českých mučedníků, avšak katolických (vydání Veleslavínovo, r. 1817, str. 125), zvláště když Žalanský hned v zápětí cituje Eneáše o tom, že není království, kde by bylo tolik bojů, divů a porážek. — Výklad jména „z Kalichu“ zakládá Žalanský na tom, že Žižka měl kalich v erbu „pro to, že kalicha páně a strany podobojí ochráncem byl“ (72).

² Str. 76.

³ Str. 77. Bitva na Vítkově je mu „nejdůležitějším vítězstvím“. I zmínka o jzdě do Uher, již v jiných spisech není, zdá se ukazovati, že tu byly Staré letopisy předlohou.

vůdcové jeho tím lépe se vzdělali museli v umění válečném na ochranu národa i vlasti a svaté pravdy boží¹.

Nevíme, v kterém měsíci r. 1618 vzniklo kázání, v němž je partie o Žižkovi. Než, i když vzniklo ještě před defenestrací, přece již náleželo době, kdy již se nejasně tušilo, že dojde brzo k násilnému řešení otázky náboženské, a kdy bylo dobře srdce osvěžiti velikými příklady předků; tím spíše pak bylo na místě vydání jeho, když bouře se rozevlála a kdy bylo třeba utvrditi Čechy v odporu započatém, ježž Žalanský radostně vítal, jako dílo „jistě ne lidské, ale boží“, těše se, že se v srdcích českých ta „hrdinská staročeská krev zahrila“²: v tuto kritickou chvíli bylo zásluhou, lid působivě upomenouti na Žižku, „strážného anděla národa našeho“, „nepřátelům strašného“, i vydati list jeho, bureující všechny věrné Čechy „proti domácím, ale i proti cizozemcům“, s pevnou důvěrou, že „ruka boží není ukrácena“. Tak bude i nyní a Žalanský utěšuje sebe i jiné též starými proroctvími, že Čechy stojí „in signo fixo“ a že, třebas neujdou těžkým nesnázím, záhuba jim přece nehrozí³.

List k Domažlickým, od Žalanského vydaný r. 1619, již rok před tím (1618), tedy současně s kázáním vlastním, rozletěl se nejen po Čechách, nýbrž i po sousedních zemích v zajímavé úpravě, jako složka velkého cyklu letákového, o nímž se praví, že byla původně vydána česky, načež byla publikována v německém překladě⁴. Vychází z předpokladu, ježž má opět značnou zajímavost pro pověst o Žižkovi v Blaníku, že Žižka přichází, jsa, stejně jako Hus, prost smrti⁵ a jeho mandát jako vrchního vůdce českých evangeliků není než silně inter-

¹ Str. 79.

² Dlask 66 (v předmluvě k vydání V. kázání z r. 1619).

³ Dlask 177.

⁴ Souhrnný titul je „Variorum discursuum Bohemicorum nervi“ a popis jeho 13 čísel je u Zibrta, Bibliogr. III. č. 12060. Partie nás nejvíce zajímající je tu jako příloha III. čísla a má název: „Johannis Zisska von Kelch, General-Oberstens der Evangelischen in Böhmen Mandat an alle rechtgläubige Christen in Königreich Böhmen“. Hojně rozšířením tohoto letáku je patrně z různých jeho vydání ještě z r. 1618: měl jsem z brněnského zemského archivu v rukou dvě. Dvojverší latinské, ježž známe z oltáře čáslavského (sr. výše 83: „Jam venit e superis Hus...“) je rozvedeno v německé šestiverší, ježž při jednom vydání se vydává za píseň válečnou, ježž se má zpívatí Žižkovi k počtě „als eine Losung“ před předčítáním mandátu. Sr. i Kraus II. 1 a d.

⁵ V onom šestiverší:

„Erstanden ist der heilig Hus...
Zischka kompt her, ist los vom Tod,
viel Krafft und Stärk bringt mit von Gott...“

polovaným jeho listem k Domažlickým se změněným ovšem datem¹. V interpolaci připomíná se, že již má do Čech přitáhnouti 4000 husarů a 5000 Vlachů, aby zde, jak již Dampier začal, podle dohody v Bruselu páchali ukrutností horší než Turci a pohani, jichž nebudou ušetřeni ani ti, kdo by se jim dobrovolně poddali: chtějí-li Češi tomu ujíti, třeba se jim brániti podle vzoru starých, statečných Čechů.

Letáky tohoto rázu, již tím, že byly psány česky, nacházely za-
jistě v lidových vrstvách lepší přijetí nežli latinské skladby našich huma-
nistů, i když tito pluli s proudem doby a zabývali se časovými tematy,
mezi nimi i Žižkou, ať to byl rektor rakovnický Jan Siktör, v jehož
básni o Žižkovi, přes to, že tohoto zve „českým Achillem“, zřejmě
k nám zaznívají hájkovské tóny², nebo písař malostranský Jakub Včelín
Lstibořský, jenž v básni s příznačným titulem „Ziska redivivus“ z r. 1619,
věnované počtě nového krále Fridricha Falckého, Žižkovi klade v ústa
trpké výtky Čechám, za něho vítězícím nad celým světem, nyní však
bojícím se nepřátel³; poznává-li Žižka, jenž posléze Čechii, doufající,
že za nového krále nastane příznivý obrat, odkazuje k bohu, ve vojsku,
přicházejícím s králem Fridrichem, své druhy, je v tom narážka na lid,
podle zvyku při jiných slavnostních uvítáních ozbrojený po způsobu
husitském⁴.

V.

Než stalo se jinak, než Žalanský i Včelín doufali: bitva bělohorská
byla již v podstatě koncem českého povstání a jak se po letech ukázalo,
i prvním znamením obratu, osudného pro celý český vývoj národní.
Revoluce z r. 1618, jež i cizincům zdála se, ač nikoli bez obav a vý-
čitek, návratem k bouřlivé době Žižkově⁵ — způsobila svým nezdarem
násilnou restauraci katolictví, jež nutně byla nepříznivou i kultu Žižkovu.

¹ „Geben zu Prag in der gewesenen Mördergruben, sonst der Jesuiten Collegium genannt sub signo Concordiae et Constantiae in Festo D. Andreae. Anno 1618.“

² Sr. Kraus II. 5—6: je to přídavek k básni „Apotheosis“. Kromě motivu hájkovského, jak Žižka mnichům ohledává pleš k ráně, shledáme tu i narážku na jeho buben.

³ Je to část sborníku „Unio Bohemica“. — Ozvou se tu sebevědomé verše:
„Cur tales hostes, Terra bohema, times?
— — — — —
Libera turba sumus, gens nescia ferre tyrannos,
qui libertatis dona decusque premunt.
Liberum genus sumus et nosmet defendere nati.“

⁴ Sr. Gindely, Dějiny českého povstání II. 188—189.

⁵ Když v prvním roce odboje rektor Jan Jesenský byl jako zástupce stavů